

УДК 94(477.5)528.93:725.963«1747–1752»

Ю.О. Коваленко

ІСТОРИЧНА ТОПОГРАФІЯ ГЛУХІВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ ЗГІДНО ПЛАНУ 1747–1752 рр.

У статті дається докладний аналіз одного з варіантів плану Глухівської фортеці, укладеного полковником фортифікації Данилом Дебоскетом у 1746 р.

Ключові слова: історична топографія, фортеця, експлікація, бастион.

Питання історичної топографії будь-якого середньовічного міста, безперечно, має велике значення у вивченні його минулого. Без їх з'ясування неможливо скласти уявлення про щільність забудови та межі міста, його архітектурно-планувальну структуру, кількість населення.

Одним із найважливіших джерел у вивченні цієї проблеми є графічні джерела, що представлені мапами, топографічними планами, малюнками та гравюрами XVII–XVIII ст. Картографічні матеріали є найбільш інформативними, оскільки, крім креслеників, включають експлікації з докладним описом місцезнаходження архітектурних комплексів, садиб і окремих споруд та їх належності певним власникам. Предметом нашого дослідження є історична топографія ранньомодерної фортеці м. Глухова згідно плану 1747–1752 рр.

У першій половині XVII ст. місто почало відроджуватись після кількох десятирічнього запустіння. До кінця XVII ст. воно перетворилось на добре укріплену фортецю з розвиненою міською інфраструктурою, що дало йому можливість стати на початку XVIII ст. столицею Гетьманщини. Стосовно картографічних джерел із зображенням Глухова, то йому пощастило значно більше, ніж багатьом історичним містам України. Відомо близько півтора десятки планів Глухова та його окремих ділянок. Вони наразі зберігаються в архівах Києва, Чернігова, Санкт-Петербурга, Москви та інших міст.

Найдавнішими відомими картами місцевості, до якої входив Глухів, є карти, укладені французьким інженером і військовим картографом Гійомом Левассєром де Бопланом. Наприкінці 1630-х – на початку 1660-х рр. під час своїх подорожей він зробив опис України, який витримав кілька перевидань [1, с. 78–104]. Ряд планів Глухова XVIII ст. виконано кондуктором Валленом, Д. Дебоскетом, І. Мергасовим, квартирмейстером Магнусом фон Рене [2, с. 312–314], А. Квасовим [3, с. 47–48].

Одним із найінформативніших документів картографічного характеру, що відображає топографічну картину Глухова до пожежі 1748 р., є проектно-фіксаційний план глухівської фортеці 1746 р. Д. Дебоскета, який зберігається у Російському державному військово-історичному архіві у м. Москві. Він передбачав реконструкцію земляних укріплень, знесення дворів, садиб, будинків та споруд, прилеглих до укріплень як всередині, так і за межами фортеці. До публікації цього плану неоднора-

зово вдавався В. Вечерський [4, с. 51, 278, 295, 311], не роблячи його докладного аналізу. В. Ленченко опублікував подібний план авторства інженер-прапорщика Івана Лукомського (молодшого), копію з якого виконав учень Федір Шишкін. Цей план знаходиться у Російському державному історичному архіві у Санкт-Петербурзі. В. Ленченко не тільки докладно проаналізував кресленик глухівської фортеці, а й розшифрував та опублікував експлікацію, що знаходилася на плані [5, с. 223–233]. З приміток, зроблених І. Лукомським, видно, що він був не просто копіювальником вже раніше кимось складеного плану, а й особисто оглянув і добре знав глухівську фортецю: «Желтыми линиями значит проект, учиненный инженер-капитан порутчиком Менцелиусом, а красными линиями проект значит, как по мнению моему быть надлежит, по довольному осмотру и знанию оной Глуховской крепости» [5, с. 229].

З метою виконання гіпотетичної реконструкції та всебічного аналізу нами розглянуто копію плану глухівської фортеці 1747 р. полковника від фортифікації Д. Дебоскета, виконану кондуктором Лаврентієм Воробером. Всі вищезгадані плани, вірогідно, є копіями одного оригіналу. Який саме план був зразком для всіх інших – сказати важко. Кресленики повторюються з великою точністю, різняться тільки експлікації. Зіставивши тексти експлікацій плану 1747 р. з РДІА (м. Москва) з планом, що зберігається у РДІА (Санкт-Петербург), опублікованим В. Ленченком, спостерігаємо ряд розбіжностей у деяких прізвищах та іменах: можливо копія із Санкт-Петербурга була не дуже якісною і окремі імена В. Ленченко не зміг розібрати, розшифрувавши їх невірно. Інші написи, що різняться між собою, тільки доповнюють один одного.

Спробуємо порівняти експлікації плану 1746-го та 1747 рр. У розшифрованому В. Ленченком тексті експлікації плану 1746 р. із РДІА (Санкт-Петербург) у картуші зліва за № 1 значиться двір козака Костянтина Острозького, натомість на експлікації плану 1747 р. з РДІА (Москва) чітко читається прізвище Костянтина Островського. Далі спостерігаємо наступну розбіжність: персоналії, зазначені на планах під № 3 та № 4, переставлені місцями. Розшифрування В. Ленченка відрізняється від експлікації плану 1747 р., розшифрованого нами. Під № 3 він подає ім'я солдата глухівського гарнізону Никанора Сукіна (у нашому ж випадку – Никифора Сучка); під № 4 у нього значиться двір глухівського гарнізону барабанщика Євсії, у нашому ж варіанті – глухівського гарнізону барабанщика Євстефея Белькова і т. д. У окремих випадках неточності на плані 1747 р. є явними помилками копіювальника XVIII ст. Наприклад, під № 31 значиться кілька дворів, серед яких і двір канцеляриста Військової канцелярії Битборотня. Прізвище читається розбірливо, але, порівнявши з розшифруванням В. Ленченка (план 1746 р.), у якого вказане прізвище Безбородка, можна зробити висновок, що невірним, скоріш за все, є напис на експлікації 1747 р.

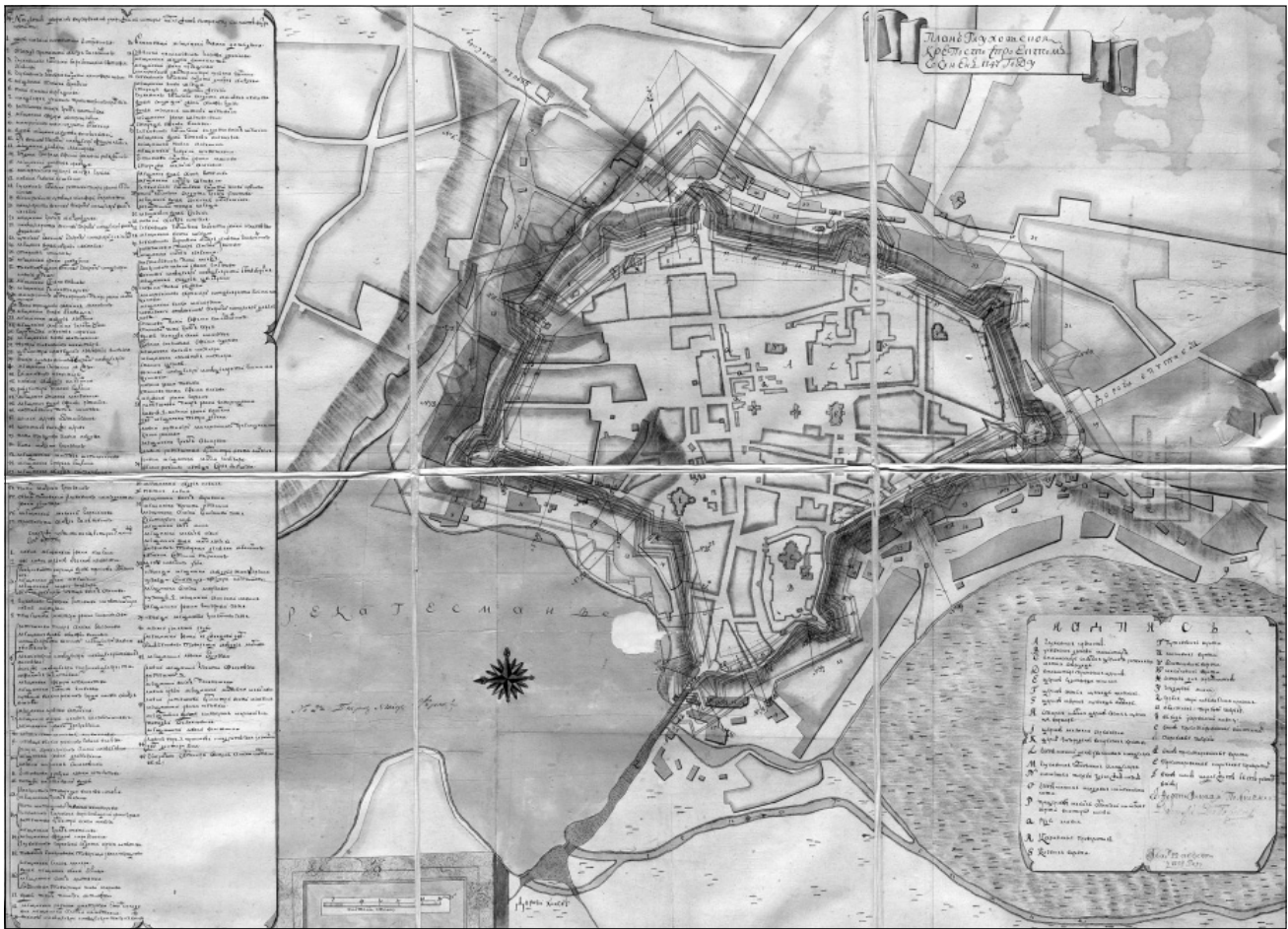

Рис. 1. План глухівської фортеці 1747-1752 рр. полковника від фортифікації Данила Дебоскета.

Щоб не розписувати докладно кожен невідповідність у розшифруванні цих двох експлікацій, подаємо обидва тексти у повному обсязі: перший – розшифрування експлікації плану 1746 р. із Російського державного історичного архіву, виконане В. Ленченком і опубліковане в Українському археографічному щорічнику за 2009 р.; другий – експлікація плану 1747–1752 рр. з Російського державного військово-історичного архіву, розшифрована автором статті.

Експлікація плану глухівської фортеці 1746 р.

Пояснювальні написи у картуші

«Надпись.

- A. Глуховская крепость.
- B. Успенский девичий монастырь.
- C. В монастыре соборная церковь Успения Пресвятыя Бдѣи.
- D. В монастыре трапезная церковь.
- E. Церковь Чудотворца Николая.
- F. Церковь Святыя мученицы Анастасии.
- G. Церковь соборная Великомученицы Варвары.
- H. Старая соборная церковь Стыя Великомученицы Варвары.
- I. Церковь Архистратига Михаила.
- K. Церковь за городом Воскресения Господня.

- L. Гетманской дом и Войсковая канцелярия.
- M. Глуховская гарнизонная канцелярия.
- N. Каменные погреба с денежною казною.
- O. Гетманская кладовая каменная палатка.
- P. При церкви Архистратига Михаила каменные ворота, в которых и келья.
- Q. Ряды и лавки.
- R. При воротах караульни.
- S. Киевские ворота.
- T. Путивльские ворота.
- U. Московские ворота.
- V. Белополовские ворота.
- W. Михайловские ворота.
- Z. Гребля.
- X. Острог.

№	Внутри крепости
1.	Дворы казака Костентина Острожского
2.	Огород протопопа Алексея Галяховского
3.	Двор Глуховского гарнизона солдата Никанора Сукина
4.	Двор Глуховского гарнизона барабанщика Евсии
5.	Двор мещанина Беребиля
6.	Двор попа Симона Вербицкого

7.	Канцелярія Глуховського протопопського правління
8.	Двор ратушного писаря Григорія Катимьєва
9.	Двор мешанина Федора Остроженка
10.	Двор малоросійського ката Кондрата Брагарника
11.	Двор вдови мешанки Авдотї Волощихової
12.	Двор Войскової генеральної канцелярії судьи Федора Лысенка
13.	Двор мешанина Демьяна Макарова
14.	Двор господина генерала Ефима Павловича Рагужинського
15.	Двор мешанина Дмитрия Кривца
16.	Двор малоросійського кухаря Алексея Глухова
17.	Двор казака Ивана Лещенка
18.	Двор глуховського гарнизонного ротного писаря Ивана Горбацкого
19.	Двор великоросійського купця Никифора Баровського
20.	Двор Войскової генеральної канцелярії канцеляриста Василя Кулябки
21.	Двор мешанина Григорія Александрова
22.	Двор Войскової генеральної канцелярії канцеляриста Василя Туровського
23.	Двор [нерозб.] от Войскової генеральної канцелярії для членов
24.	Двор мешанки вдови Анисьи Квасыйчки
25.	Двор старосты Николая
26.	Двор мешанина Ивана Давыденка
27.	Двор Войскової генеральної канцелярії литавщика Корнея Довбыщина
28.	Двор мешанина Семена Ткача
29.	Двор мешанина Ильи Кийтицкова
30.	Двор Малоросійського артилерійського писаря Ивана Моугацкого
31.	Двор Троицкого попа Аврама Мицовського
32.	Двор мешанина Якова Блавацкого
33.	Двор мешанина Анисима Городничего
34.	Двор мешанина Андрея Левченка
35.	Двор городничего Леонтия Карандеєнка
36.	Двор мешанина Якова Шапошника
37.	Двор Петропавловського монастиря
38.	Двор кравецкого цехмистра Леонтия Яковенка
39.	Двор Войскової генеральної канцелярії судового писаря
40.	Двор мешанина Ивана Рыжева
41.	Двор Гамалеєвського монастиря
42.	Двор казака Андрея Кр[нерозб.]ва
43.	Двор кандуктора Романа Яценка
44.	Двор мешанина Степана Макушенка
45.	Двор мешанки вдови Авдотї Ретички
46.	Двор Анастасьєвської попадьи Мокиєвської
47.	Шпиталь оной же церкви Анастасьєвської
48.	Школа церкви Анастасьєвської
49.	Двор Троецкого попа Павла Андреева
50.	Двор попа Максима Гриневського

51.	Двор мешанина Матфея Шапошника
52.	Двор мешанина Гаврилы Яценка
53.	Двор мешанина Алексея Остапенського
54.	Двор попа Михайлы Гриневського
55.	Огород Глуховського гарнизона підполковника и коменданта Ивана Делямура
56.	Двор мешанина Михайлы Герасимова
57.	Двор протопопа Алексея Галяховського

№	За крепостью по левую сторону Московских ворот
1.	Лавка мешанина Ивана Лещенка
2.	Две лавки, а чьих хозяев, неизвестно
3.	Двор отставного бунчукового товарища [нерозб.], при оном: Двор мешанина Демьяна Лепешенка Двор мешанина Марка Гончара Двор великоросійського купця Василя Сладкова
4.	Двор Глуховського гарнизона отставного цехмистра Кузьмы Медведева
5.	Двор аптечного мастера Павла Челекеевича
6.	Двор ратушного писаря Семена Ешеича Двор мешанки вдови Савчихи Двор Войскової генеральної канцелярії канцеляриста Максима Гжибовського Двор Министерской канцелярії канцеляриста Василя Васильєва Двор, в оном же канцелярии подканцеляристы [нерозб.] Захватаева Двор мешанина Федора Музыкантского Двор мешанина Гаврилы Яковлева Двор великоросійського калужского купца Алексея Смакова
7.	Двор мешанина Лукьяна Сапожника Двор мешанки вдови Галины Шлейчашковой Двор мешанина Павла Драгунченка
8.	Двор мешанина Никиты Михайлова
9.	Двор великоросійського купца Павла Властьєвича
10.	Двор артилерійського асаулы Семена Карпеченка Двор мешанина Павла Драгунчина Двор казака Николая Соколовського
11.	Двор отставного драгуна Левона Непочутова
12.	Двор попадьи Анастасьєвської вдови
13.	Двор бунчукового товарища Василя Кулябки Двор мешанина Григорія Беленка Двор попа Троицкого Павла Никифорова Двор Глуховського гарнизона барабанщика Павла Гурова
14.	Двор мешанина Григорья Ступакова Двор мешанина Федора Карабейника Двор Глуховського гарнизона солдата Сергея Матвеева
15.	Пивоварня бунчукового товарища Павла Пероцкого
16.	Двор мешанина Евсея Маляра Двор мешанки вдови Анны Бубновой Двор мешанина Ксавелия Матвеева Двор бунчукового товарища Якова Маркова
17.	Двор вдови попадьи Пелагеи Афонасьєвой
18.	Двор мешанина Родиона Дмитриева, его ж и солодовня Солодовня мешанина Семена Метника
19.	Двор Войскової генеральної канцелярії канцеляриста Голяховського
20.	Банница мешанина Павла Давыденка
21.	Двор дьякона Даниловського попа Данилова Двор мешанина Андрея Самойлова Двор мешанина Павла Щербацкого Двор малоросійського кварталмистра Якова Звонника

22.	Двор Глуховского гарнизонного попа Дмитрия Алексеева
23.	Двор мещанина Якова Шевца Двор старицы вдовы Авдотьи Чижихи Двор Глуховского гарнизона солдата Алексея Кулешова Двор вдовы салдацкой жены Агафьи Юдихи Двор вдовы мещанина Настасии Шеповалки Двор мещанина Ивана Шеповалова Двор старицы Аксины Власовой Двор Глуховского гарнизона салдата Василия Шуницей Двор мещанки вдовы Устины Аленички Двор мещанина Павла Алешина Двор мельника Гаврилы Шипошника Двор отставного салдата Маслова Двор сторожа Михайлы Алейникова
24.	Двор мещанки вдовы Анны Вакулихи Двор мещанина Карнея Шаповала Двор Глуховского гарнизона салдата Якова Крюкова Двор Глуховского гарнизона салдата Григория Тиманскова Двор мещанки вдовы Акулины Кардешихи Двор мещанина Петра Клевца
25.	Двор мещанки вдовы Сейчихи
26.	Двор казака Алексея Крынского
27.	Двор Глуховского гарнизона салдата Ивана Игнатъева
28.	Двор мещанина Якова Шевца
29.	Двор Глуховского гарнизона лекаря Демьяна Голякова
30.	Двор ратушного писаря Семена Иванова Двор мещанина Корнея Ленчинца
31.	Двор Настасьевского попа Моисея Двор бунчукового казака Павла Емельянова Двор Войсковой генеральной канцелярии канцеляриста Безбородка Двор мещанина Власа Макаренка Двор мещанина Андрея Цылюрика Двор казака Павла Рыжего Двор Малороссийского артиллерии канцеляриста Якима Максимова Двор питейный от Войсковой генеральной канцелярии для членов
32.	Двор штабного попа Григорья Чурова Двор вдовы попады Анны Моисеевой Двор казака глуховского Ефима Сидорова
33.	Двор мещанина Василия Котляра Двор мещанина Леонтия Котляра Двор Спасской церкви Двор Войсковой генеральной канцелярии канцеляриста Якима Максимовича Двор казака Павла Павлова Двор Спасского попа Ефима Власова Двор мужика Павла Горелки Двор ратушного писаря Ивана Запошника Две лавки Ивана Вариленка Двор мещанина Петра Дедины Лавка Артиллерии малороссийской приемщика Максима Павлова Двор мещанина Григория Щукарева Лавка ратушного бурмистра Антипа Мангеля
34.	Лавка мещанина Марка Гончара Двор великороссийского купца Сергея Богушева
35.	Двор мещанина Василия Барабина
36.	Двор мещанина Прокопа Редькина
37.	Пустая лавка
38.	Чеботарный ряд Двор мещанина Евсея Маски Двор мещанской вдовы Марии Левчихи Двор бунчукового товарища Демьяна Оболонского Кузница сотника Туранского Цеху ковальского Чуба Кузнеца мещанина Андрея Гончаренка Кузнеца секвестра Федора Козловского Мещанина Семена Кивренова Две кузницы мещанина Анисима Ковалева Мещанина Павла Гончаренка зятя

39.	Кузница мещанина Чумейкова зятя
40.	Мясной и соляной ряды
41.	Двор мещанина Павла Нежинского Двор бунчукового товарища Андрея Маркова
42.	Двор мещанина Андрея Семенова
43.	Лавка мещанина Игната Филипова Три лавки ратушные Лавка мещанина Василия Пилипишина Лавка и избы мещанина Максима Михайлова Лавка ратушного бурмистра Осипа Менделя Мещанина Яким Пуговича Мещанки вдовы Катерины Мирошнички Попады Михайловской Мещанина Левона Волошнина
44.	Три лавки мещанки Прасковьи Кондальевой Двор Кондрата Бойка
45.	Двор Генерального артиллерии асаулы Семена Карпековых

Розшифрування експлікації плану Глухівської фортеці з проектом 1747 року.

№ Надпись дворам внутренним и наружным которые надлежит по проекту сломать внутри крепости

1. Дворы казака Костентина Островского:
2. Агарод пратапопа Алексея Галяховского:
3. Глухавского гарнизона барабанщика Евстефея Белькова
4. Глухавского гарнизона салдата Никифора Сучка
5. Мещанина Тихана Берибила:
6. Попа Семиона Вербицкова:
7. Канцелярия духовного протопоповского правления
8. Ратушного писаря Григория Настасьева:
9. Мещанина Федора Астрошченка:
10. Малороссийского ката Кондрата Борчаника:
11. Вдовы мещанки Авдотьи Валошиховой
12. Судьи войсковой генеральной канцелярии Федора Лысенки
13. Мещанина Демьяна Макарова:
14. Гдидина генерала Ефима Ивановича Рагужинского
15. Мещанина Дмитрея Кравца
16. Малороссийского кухаря Алексея Глухова:
17. Казака Ивана Лешенка:
18. Глухавского гарнизона ротного писаря Ивана Горбацкова:
19. Великороссийского купца Никифора Баравкова:
20. Канцеляриста войсковой генеральной канцелярии василя кулябки:
21. Мещанина Григорья Александрова:
22. Канцеляриста войсковой генеральной канцелярии Василия Журавского:
23. Купленной од висковой генеральной канцелярии для членов
24. Мещанки вдовы Аксины Кваснички:
25. Старосты Миколая:
26. Мещанина Ивана Давыденка:
27. Политаврщика войсковой генеральной канцелярии Карнея Долбиша:
28. Мещанина Семена Ткача:
29. Мещанина Ильи Кнителицкова:
30. Малороссийского артиллерийского писаря Ивана

Маргацкова:

31. Папа троїцькова Аврамя Миновського:
32. Мещанина Якова Блавацький:
33. Мещанина Андря Левченка:
34. Мещанина Анисима Гарадничева
35. Гарадничева Левонтя Карнейка:
36. Мещанина Якова Шапошника:
37. Петра павловського монастиря
38. Цехмістра кравецького Левонтя Яковлева:
39. Писаря судового військової генеральної канцелярії:
40. Мещанина Івана Рыжева.
41. Гамалеевського монастиря.
42. Казака Андря Каледника.
43. Індуктора Романа Еценка.
44. Мещанина Степана Макушинка.
45. Мещанки вдови Ефимьи Ретнички.
46. Настасьєвської поподи Моїсеевой.
47. Школа церкви настасьєвської.
48. Шпиталь оной же церкви.
49. Папа троецькова Павла Андрєва.
50. Папа Максима Гриневського.
51. Мещанина Матвєя Шипошнікова.
52. Мещанина Гаврилы Еценка.
53. Мещанина Алексея Астапенкова.
54. Папа Максима Гриневського:
55. Агарод полковника и глухавського каменданта

Івана Делатура:

56. Мещанина Михайлы Гарасимова.
57. Пратапопа Алексея Галяховського.

Снаружи крепости по левую сторону Масковских ворот

1. Лавка мещанина Івана Лешенка
2. Две лавки а чьих хозіаінов неизвестно.
3. Бончуковаго товарища вдови Просковьи Карпенки кои:

Мещанина Демьяна (?) Лепешенка
Мещанина Марии Ганчара
Великоросийського купца Василья Спаскова:

4. Глухавського гарнізона отставнова каптенармуса

Казмы Медведева:

5. Пушешнова мастера Івана Галекевичева:
6. Ратушнова писаря Семена Евсеенкова.
- Мещанки вдови Агафьи Виндовой.

Канцеляриста військової канцелярії Павла Дынбровського:

Министерской канцелярії канцеляриста Василя Васильєва.

Оной же канцелярії подканцеляриста Афанасья Захватаева (?):

- Мещанина Федора Музыкантова.
- Мещанина Гаврилы Яковлева.
- Купца великоросийського города Калуги Алексея Власова:
7. Мещанина Лукьяна Сапожника.
- Мещанки вдови Домны Шленчашкавой.

Мещанина Івана Драгунченка.

8. Мещанина Микиты Михайлова
9. Купца великоросийського Івана Власьєва.
10. Асаулы артилерийського Семена Капченка.
- Мещанина Івана Драгунченка.
- Казака Николая Саколовського.
11. Отставнова драгуна Левона Непо(?)истова
12. Поподьи настасьєвської вдови.
13. Банчуковаго товарища Василья Кулябки.
- Мещанина Григорья Беленка:
- Папа шатрицькова Івана Никипорова.
- Глухавського гарнізона барабанщика Івана Гурова.
- Ратушнова бурмістра Осипа Манзи
14. Мещанина Григорья Ступакова.
- Мещанина Федора Карабейника.
- Глухавського гарнізона салдата Сергея Лаптева.
15. Пивоварня банчуковаго товарища Івана Пероцькова.
16. Мещанина Алексея Маляра.
- Вдови мещанки Анны Бебковой.
- Мещанина Савелья Матвеева.
- Бачуковаго товарища Якова Маркова.
17. Вдови поподи Палагеи Астафьєвой
18. Мещанина Радиона Дмитреева ево ж и солодовня мещанина Семена Наметника.

19. Військової канцелярії канцеляриста Голяховського
20. Виннитца мещанина Івана Давьіденка.
21. Дьякона николаєвського Іосифа Данилова.
- Мещанина Андря Самойлова.
- Мещанина Івана Курбацькова.
- Малоросийського кварталмістра Лукьяна Звонника.
22. Глухавського гарнізона салдата Дмитрия Алексеєва.
23. Мещанина Якова Шевца.
- Старицы вдови Авдотьи Жучихи.
- Глухавського гарнізона салдата Алимпия Кулешева.
- Вдови салдацької жєны Агафьи Едихи.
- Вдови мещанки Настасьи Шеповалки.
- Мещанина Івана Шеповаленка.
- Старицы Ефимьи Власовой.
- Глухавського гарнізона салдата Василья Шушина.
- Мещанки вдови Устиньи Алейничихи.
- Мещанина Павла Алейника
- Мещанина Гаврилы Шипошника
- Отставнова салдата Івана Маслова.
- Сторожа Михайлы Алейника.
24. Мещанки вдови Анны Батулихи.
- Мещанина Карнея Шеповала.
- Глухавського гарнізона салдата Якова Крекова.
- Того ж гарнізона салдата Григорья Игнатова.
- Мещанки вдови Акулины Карнейшиной.
- Мещанина Петра Шевца.
25. Мещанки вдови Сейчихи.
26. Казака Алексея Конопля.
27. Глухавського гарнізона габоїста Івана Игнатьєва.
28. Мещанина Осипа Шевца.
29. Глухавського гарнізона лекаря Демьяна Галяковського

30. Ратушнова писаря Семена Иванова.
Мещанина Карнея Лейчинка.

31. Настасьевского попа Моисея
Банчуковаго казака Ивана Емельянова.
Войсковой канцелярии канцеляриста Бытборотня
[Безбородка].
Мещанина Андрея Цилюрника.
Казака Павла Рыжева.
Малороссийскаго артиллерии канцеляриста Екима
Максимова.
Мещанина Власа Макаренка.
Купленной от войсковой генеральной канцелярии
для членов.

32. Спаскова папа Ефима Палагшсковскаго
Спаскова ж папа Григорья Гурия.
Вдовы поподьи Анны Маисеевой.
Казака сначковаго Ефима Сидорова.

33. Мещанина Василья Катлера.
Мещанина Левонтья Катлера.
Спаской церкви.
Войсковой канцелярии канцеляриста Екима Максимовича.
Казака Ивана Павлова.
Спаскова папа Ефима Власова.
Мужика Ивана Гарелки.
Ратушнова писаря Ивана Запорожинка.
Лавок 2 казака Ивана Василенка
Двор мещанина Петра Дедина (?).
Лавка артиллерии малороссийскаго приемщика Мак-
сима Иванова.
Мещанина Григорья Сечкарева.
Лавка ратушнова бурмистра Осипа Манзеля.

34. Лавка мещанина Марка Ганчара.
Великороссийскаго купца Сергея Баушева.

35. Мещанина Андрея Ковалея.

36. Пустая лавка.

37. Мещанина Василья Баравика.
Мещанина Прокопа Ретника.
Мещанина Семена Гуменкова зятя.

38. Чебатарской ляд.
Мещанина Евсея Маски.
Мещанина Михайлы Левка.
Мещанки вдовы Марьи Левчихи.
Бачуковаго товарища Демьяна Абалонскаго.
Кузница сотника Туранскаго.
Цеха ковальскаго изба.
Кузница мещанина Андрея Тане(?)уренка
Кузнеца секлетаря Федора Казловскаго.
Мещанина Семена Лавренова.
Кузниц 2 мещанина Анисима Кавалея.
Мещанина Ивана Ганчерова зятя.

39. Кузница мещанина Гумянкова зятя.

40. Мясной и саяной ряды.

41. Мещанина Ивана Нежинцова двор
Банчуковаго товарища Андрея Маркова.

42. Мещанина Левона Андреева.

43. Лавка мещанина Игната Филиппева.
Ратушные 3
Мещанина Василья Пилипишина.
Лавка и изба мещанина Мартына Михайлова.
Лавка ратушнова бурмистра Менезеля.
Мещанина Ивана Пуговича.
Мещанки вдовы Катерины Мирошнички.
Поподьи михайловской.
Мещанина Левона Волошкина.

44. Лавок три. 3. Прасковыи Кандратьевой и Ляшанки
Две доктора Бока.

45. Генерального артиллерии асаулы Семена Карпековых.

Надпись

А Глухавская крепость.
В Успенской девичей манастырь.
С В манастыре саборная церковь успения святыя
Богородицы:
Д В манастыре трапезная церковь.
Е Церковь чудотворца Николая.
F Церковь святыя мученицы Анастасии.
G Церковь саборная мученицы Варвары.
H Старая саборная церковь святыя мученицы Варвары.
J Церковь Михаила архангела.
K Церковь за городом воскресения Христова.
L Гетманской дом и войсковая канцелярия.
M Глухавская гарнизонная канцелярия.
N Каменныя погребя з денежной казной.
O Гетманская кладавая каменная палата.
P При церкви Михайлы аргангела каменные ворота
в которых и келья.
Q Реды и лавки.
R Караулные при воротах.
S Киевския ворота.
T Путивльские ворота.
U Московские ворота.
V Белополовские ворота.
W Михайловские ворота.
X Острог для арестантов.
Y Государевы млины.
Z Гребля и гора называемая красная.
a В бастионе пороховой погреб.
b Выходы и провалены на валу.
c Вновь проектированные в бастионах пороховые
погребя.
d Вновь проектированные ворота.
e Проектированные караулные при воротах.
f Вновь как надлежит быть интервал.

От фортификации полковник Данила Дебоскет
Глухов 22 августа 1752 году.
Копировал кондуктор Лаврентей Воробер.

Як же виглядала глухівська фортеця наприкінці першої
половини XVIII ст.? Згідно плану 1747–1752 рр. місто мало

розпланування зі звивистими вулицями й провулками. Своєрідні міські квартали були безсистемними, щільно забудованими громадськими, приватними та господарськими спорудами. На плані позначено 5 фортечних брам: Київську, Михайлівську, Білополівську, Московську та Путивльську. Київська, Московська та Путивльська брами були споруджені у розривах між лінією валу, а Білополівська і Михайлівська – як підземні проходи у товщі насипу. Крім основних воріт на плані позначені і другорядні невеликі проходи, які також знаходилися у товщі валу. Згадка про них є у архівній справі «Дело о починии башен калиток и мостов в Глухове имеющихся» [6, арк. 1–40]. В середині фортеці розташовувалися Успенський дівочий монастир, 7 православних храмів, гетьманський будинок з військовою канцелярією, гарнізонна канцелярія поряд з гетьманським двором, мурований погріб із грошовою казною, гетьманська кам'яна скарбниця, торгові ряди і крамниці [5, с. 226]. Навколо фортеці фіксуються лінії земляних укріплень з одинадцятьма бастіонами. Завдяки тому, що карта виконана у кольорі, добре розрізняються елементи фортифікації: бежевим кольором виділений вал, поряд з ним зеленим кольором виокремлена берма. У декількох місцях вона позначена з обох боків валу. Рожевим кольором виділені кам'яні споруди. У південному куті фортеці, поряд з Путивльською брамою, знаходилося невелике земляне укріплення на зразок барбакану. З боку заплави р. Есмані фортеця мала природні ескарповані схили, а з напільного боку проходив оборонний рів, через який були прокладені три дерев'яні мости. Найдовший міст простягався від Київської брами через русло р. Есмані у напрямку шляху на Київ, другий був перекинутий через рів біля Московської брами у напрямку московської дороги, третій знаходився біля південного барбакану і простягався через рів у напрямку дороги на Путивль. У бастіоні з південно-східного боку фортеці, розташованому неподалік Анастасіївської церкви, розміщувався дерев'яно-земляний пороховий погріб. Крім адміністративних та культових споруд в середині фортеці знаходилася значна кількість приватних будинків канцеляристів, писарів Генеральної військової канцелярії, бунчукових і значкових товаришів, солдатів (у тому числі і відставних) і офіцерів глухівського гарнізону, російських купців, ремісників різних цехів, священнослужителів, судових чиновників, козаків, міщан, а також торгові ряди, крамниці та інші будівлі.

Стисла характеристика приватної забудови дає можливість виокремити ділянки, які належали представникам української еліти періоду Гетьманщини. Так у фортеці при виході з Московської брами, ліворуч від неї, розташовувався двір козака Костянтина Островського та город глухівського протопопа Олексія Галяховського, далі – будівлі острогу. Поблизу північного бастіону, ліворуч Білополівської фортечної брами, знаходився будинок малоросійського ката Кіндрата Борчаника (?). У північно-західному куті фортеці розташовувалася садиба судді військової генеральної канцелярії Федора Лисенка. З півночі на пів-

день від північно-західного кутового бастіону і до Михайлівської брами в один ряд йшли садиби міщанина Дем'яна Макарова, генерала Єфіма Рагужинського, міщанина Дмитра Кривця, малоросійського кухаря Олексія Глухого, козака Івана Ляшенка, ротного писаря глухівського гарнізону Івана Горбацького та російського купця Никифора Боровкова. Садиба останнього знаходилася напроти входу в Михайлівську браму. Праворуч від неї розташовувався двір канцеляриста Генеральної військової канцелярії Василя Кулябки. Поряд на невеликому мисовому виступі стояла Михайлівська церква з окремими мурованими спорудами дзвіниці та воріт з келією. Праворуч від храму йшла садиба канцеляриста Генеральної військової канцелярії Василя Журавського. Ліворуч від входу у Київську браму знаходився двір вдови Оксинії Кваснички, праворуч – старости Миколая. Поряд з ним уздовж валу в ряд йшли садиби міщанина Івана Давиденка, полтавщика Генеральної військової канцелярії Корнія Довбиша, міщанина Семена Ткача та міщанина Іллі Книгицького. Наступну ділянку займав комплекс Успенського дівочого монастиря, обнесений мурованою стіною, з кам'яними собором Успіння Пресвятої Богородиці та трапезною церквою. За монастирем уздовж південно-західного валу фортеці простягались садиби малоросійського артилерійського писаря Івана Моргацького, священника Троїцької церкви Аврамія Миновського, міщан Якова Блавацького, Андрія Левченка, Онисима Городничого, городничого Леонтія Корнійка, міщанина Якова Шапошника, Петропавлівського монастиря, цехмістра кравецького цеху Леонтія Яковлева та судового писаря Генеральної військової канцелярії (ім'я не вказане). Між південним і південно-східним бастіонами розміщувалися двори міщанина Івана Рижого, Гамаліївського монастиря, козака Андрія Каледника, індуктора Романа Яценка, міщанина Степана Макушенка та міщанки вдови Єфимії Ретничихи. Від південно-східного бастіону до московських воріт йшли двори попаді Анастасіївської церкви Моїсеєвої, школи та шпиталю Анастасіївської церкви, священника Троїцької церкви Павла Андрєєва, священника Максима Гриневського, міщан Матвія Шапошнікова, Гаврила Яценка, Олексія Остапенкова, город глухівського коменданта, полковника Івана Делатура, міщанина Михайла Герасимова та протопопа Олексія Галяховського.

Повний аналіз садиб, які розташовувались за межами фортеці, ми не робитимемо. Зупинимось лише на тих, які, на нашу думку, заслуговують на особливу увагу. За межами фортеці ліворуч від Московської брами знаходилася садиба відомого майстра-ливарника Івана Горлякевича, який у 30-х роках XVIII ст. виконував обов'язки глухівського військового людвисара [7, с. 70]. Дзвін його роботи знаходився на дзвіниці церкви св. Іллі у м. Коропі [8, фот. 423]. Вірогідно до людвисарського виробництва був причетний і малоросійський квартирмейстер Лук'ян Звонник, садиба якого розташовувалася біля підніжжя фортеці з південно-західного боку. Велика земельна ділянка за

фортечними укріпленнями ліворуч дороги на Путивль належала канцелярству військової канцелярії Безбородьку (прізвище в експлікації вказане невірною, а ім'я відсутнє). При виїзді з Московської фортечної брами праворуч дороги на Москву була садиба генерального артилерійського осавула Семена Карпеки.

На план, крім існуючої на момент його створення топографічної картини, був нанесений кресленик гіпотетичної реконструкції глухівської фортеці, який так і не був утілений у життя у зв'язку зі знищенням міста пожежею 1748 р. [5, с. 226].

План глухівської фортеці 1746 року є важливим інформаційним джерелом не тільки суто топографічного характеру. Він також відображає соціальну топографію центральної частини міста другої чверті XVIII ст.

ПОСИЛАННЯ

1. Гийом Левассер де Боплан. Описание Украины. – М., 2004. – 576 с.
2. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: виявлення, дослідження, фіксація. – К., 2005. – 586 с.
3. Юрченко С.Б. Маловідоме креслення перепланування центральної частини Глухова авторства Андрія Квасова // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. – К.-Глухів, 2014. – Вип. 7. – С. 47–49.
4. Вечерський В.В. Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини: Формування, дослідження, охорона. – К., 2001. – 350 с.; Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. – К., 2002. – 592 с.; Вечерський В.В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яток охоронних досліджень населених місць. – К., 2003. – 560 с.; Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: виявлення, дослідження, фіксація. – К., 2005. – 586 с.
5. Ленченко В. Столиця Гетьманщини Глухів за планами XVIII століття // Український археографічний щорічник: Нова серія. – К., 2009. – Вип. 13/14. Т. 16/17. – С. 467–474.
6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 51, оп. 3, спр. №4839, 40 арк.
7. Коваленко Ю.О. Глухівські гармати XVII–XVIII ст. // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини (Матеріали четвертої науково-практичної конференції). – Глухів, 2005. – С. 70–74.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, ф. 278, № 651 (367–553). – 339 карт. 1542 фот. 5 негат.

Коваленко Ю.А. Историческая топография Глуховской крепости согласно плана 1747–1752 гг.

В статье дается подробный анализ одного из вариантов плана Глуховской крепости, составленного полковником фортификации Данилом Дебоскетом в 1746 году.

Ключевые слова: историческая топография, крепость, экспликация, бастион.

Kovalenko Yu.A. Historical topography of Hlukhiv fortress under the plan of 1747–1752

The article provides a detailed analysis of one of the versions of the plan of Hlukhiv fortress, compiled by the colonel of the fortification Danyl Debosket in 1746.

Key words: historical topography, fortress, explication, bastion.

24.03.2019 р.

УДК 30.2:271(477.52)«1681–1730»

о. Ю.А. Мицик
І.Ю. Тарасенко

МАТЕРІАЛИ ФОНДУ 1523 (ГЛУХІВСЬКА МІСЬКА РАТУША) ЦДІАК УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ КРАЮ

У статті розглядаються незнані документи з історії Глухівщини XVII–XVIII ст. з фонду 1523 Центрального державного історичного архіву України у Києві, вказано на їх значення як джерела з історії краю.

Ключові слова: Глухів, Гетьманщина, козацтво, архіви, джерела.

Серед сотень фондів Центрального державного історичного архіву України у Києві (далі – ЦДІАК України) є чимало таких, котрі містять у своєму складі джерела з історії Глухова та Глухівської сотні [1, с. 95]. Відомо, що Глухів протягом майже всього XVIII ст. був столицею Гетьманщини. Досить глянути на фонд 51 (Генеральна військова канцелярія), в якому нараховується майже 3000 справ. Однак фондів, які суто присвячені Глухову, небагато, та й документи збереглися в них не в повному обсязі.

Одним з таких є фонд «Глухівська міська ратуша» (№ 1523). Він нараховує всього 12 справ 1681–1730 рр., а фактично – 11, бо справа № 9 на двох аркушах («Допрос жителів в ратуші про крадіжку в селі Доценок у козака Ілляшенка» 1719 р.) відсутня. Цей фонд не привертав до себе уваги дослідників, бо тільки окремі його справи поверхово оглядалися ними.

В першу чергу цінною є справа № 1, де знаходяться найбільш ранні п'ять документів 1681–1684 рр. Це написи з глухівських міських книг, які містять у собі купчі. Вже перший документ справи проливає світло на минуле Сумщини. Мельник з села Шатрище (суч. Япільського р-ну) продає свій млин на ріці Білиці (в наш час ця річка пересихає) самому гетьману Івану Самойловичу. При цьому акті була присутня вся глухівська верхівка: Василь Федорович (Яловицький), сотник глухівський; Сава Яковлевич, отаман городовий; Мартин Василевич, війт; Іван Афанасович та Марко Хоминич, бурмистри; шатринський війт Ісай Паламарник та інші. Оскільки справа стосувалася самого гетьмана, були присутніми й ніжинський полковник Яків Журахівський та ніжинський полковий осавул Михайло Миклашевський. Слід відзначити, що досі каденція глухівського сотника Яловицького визначалася 1678–1680 та 1694–1696 роками [2, с. 55], хоча біля крайніх дат ставилися знаки питання. Тут же бачимо, що він був сотником і у 1681 р.

Не менш важливою є й наступна купча. Оскільки часу між ними пройшло зовсім небагато, то склад міської верхівки залишається без змін, за винятком сотника (випадковість чи відставка?). Зате були присутніми, крім згаданого Михайла Миклашевського, Йосип Мартинович та Андрій Росщина, які обіймали посади відповідно хорунжого та осавула Глухівської сотні. Тут знаходились й інші значні особи: царський стольник Максим Лупандин; ге-